

МИГРАЦИЯТА И ОБЕЗЛЮДЯВАНЕТО НА РАЙОНИТЕ – ЗАПЛАХА ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

д-р Ивелина Проданова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

MIGRATION AND DEPOPULATION OF THE REGIONS – A DANGER FOR NATIONAL SECURITY

Ivelina Prodanova, PhD

University of library studies and information technologies

Анотация: *Разгледани са данните, свързани с демографската ситуация в България. Очертани са различията в регионите. Посочени са възможни мерки и инициативи, които целят преодоляване на неблагоприятните тенденции.*

Ключови думи: *демографско развитие, регионално развитие, национална сигурност*

Abstract: *Data Linked to the demographic situation in Bulgaria are examined. Differences between the regions are outlined. Possible measures and initiatives aimed at overcoming the negative trends are pointed out.*

Key words: *demographic change, regional development, national security*

Миграционните процеси и регионалните различия не създават пряк риск за сигурността на страната, но разгледани съвкупно с данните за демографското развитие очертават тенденция, която е неблагоприятна за националната сигурност.

Цифрите от последното преброяване в България, проведено през 2011 година показват, че населението е 7 364 570 души. И без задълбочен анализ ще видим, че съществена част от населението на страната е струпано в най-големите градове. В 60 български общини преброените лица са под 6000 души.¹

Статистическите данни на НСИ седем години по-късно показват:

„Демографска ситуация в страната през 2018 година:

- Продължава процесът на намаляване и застаряване на населението;
- Задълбочава се дисбалансът в териториалното разпределение на населението;
- Намалява броят на живородените деца и коефициентът на обща раждаемост;
- Намалява броят на умрелите лица и коефициентът на обща смъртност;
- Намалява детската смъртност;
- Увеличават се броят на сключените граждански бракове и броят на бракоразводите;
- Остава непроменена очакваната средна продължителност на живота.

¹ Национален статистически институт, Преброяване 2011
<http://www.nsi.bg/census2011/NPDOCS/Census2011final.pdf>

Брой и структури на населението

Към 31 декември 2018 г. населението на България е 7 000 039 души, което представлява 1.4% от населението на Европейския съюз. **В сравнение с 2017 г. населението на страната намалява с 49 995 души**, или с 0.7%. Мъжете са 3 395 701 (48.5%), а жените – 3 604 338 (51.5%), или на 1 000 мъже се падат 1 061 жени. Броят на мъжете преобладава във възрастите до 53 години. С нарастването на възрастта се увеличават броят и относителният дял на жените от общото население на страната.”²

Само за една година населението на страната е намаляло с близо 50 хиляди души, толкова, колкото живеят в един средно голям български град. Дори само тази цифра е достатъчно тревожна и изисква начертаването на редица от мерки, които на първо време поне да задържат тези процеси.

Пак в статистиката на НСИ можем да прочетем, че в градовете живеят 5 159 129 души, или 73.7%, а в селата - 1 840 910 души, или 26.3% от населението на страната. София, Пловдив, Варна Бургас, Русе и Стара Загора са градовете с повече от 100 000 жители.

В 73 общини с население под 6 000 души живеят едва 4.0% от населението на страната. Ако сравним цифрите с тези от 2011 г., ще видим, че броят на общините с население под 6000 души е нараснал с 13 и можем да очертаем извода, че продължава обезлюдяването на малките населени места.

Сходни са данните на Евростат от 2016 г.: „Трайна тенденцията на обезлюдяване на селските райони и преселване на хората към големите градове в България, показват последните данни на Евростат.

В градска среда у нас живеят около 5,2 млн. души, които обитават 2,6 млн. броя жилища. Европейската статистика отчита, че делът на градското население се е увеличил – от 20% през 1950 г. – до 67% на сто през 1990 г. и до 75% през 2016 г.

Селските райони за около 65 години са загубили близо 6 милиона души население за сметка на градските райони. В момента в селата у нас живеят около 1,8 млн. души.

Отчита се също, че София и Варна са единствените градове у нас, които през последните години отбелязват непроменено трайно увеличение на населението си – в София с около 30%, във Варна – с около 10%. А най-бързо обезлюдяващите градове са Враца и Видин.”³

След две години предстои да се проведе ново преброяване в страната. Предвид тенденцията, посочена през 2011-та година, както и демографските данни за 2018 година, моята лична прогноза е, че за съжаление населението в страната ще продължи да намалява, регионалните дисбаланси ще продължат да се задълбочават, а общините с население под 6000 души вероятно ще са повече от 73.

Процесът на намаляване на раждаемостта е факт не само в най-малките населени места. Все по-често в доклади, проучвания и статии в пресата можем да прочетем стряскащи цифри, които за съжаление потвърждават тази тенденция.

² Национален статистически институт, Население и демографски процеси през 2018 г. http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Population2018_ZG7X53J.pdf

³ Faktor.bg, Евростат: В България има трайна тенденция за обезлюдяване на селските райони, <https://www.faktor.bg/bg/articles/novini/balgariya/evrostat-v-balgariya-ima-trayna-tendentsiya-za-obezlyudyavane-na-selskite-rayoni>

В публикация във вестник „24 часа“ се цитира прогноза на БАН, според която до 2040 година населението на България ще е под 6 милиона души.⁴ Очевидно продължава да е налице нереализиране на репродуктивния идеал на българите – семейство с две деца, очертан в Националната стратегия за демографско развитие на Министерството на труда и социалната политика. Една от причините, посочени за намаляване на раждаемостта е емиграцията на българи във фертилна възраст. „Според НСИ например за същите тези 30 години – между 1984 и 2016 г., България е напусната от 1,85 млн. български граждани.“⁵

Проблемите, свързани с намаляването на населението и обезлюдяването засегна в речта си Папа Франциск по време на посещението си в България неотдавна: „Сега, в този исторически момент, 30 години след края на тоталитарния режим, който възпрепятстваше свободата и инициативите, България трябва да се справя с последиците на емиграцията, през последните десетилетия, на повече от два милиона нейни съграждани, напуснали страната в търсене на нови възможности за работа. В същото време България – както и редица други страни от стария континент – трябва да държи сметка за онова, което може да се нарече нова зима: демографската, паднала като ледена завеса над голяма част от Европа, последица от намаленото доверие в бъдещето. Следователно спадът на ражданията, който се прибавя към интензивния миграционен поток, доведе до обезлюдяването и напускането на много села и градове.“⁶

Демографската зима, за която говори Папата е факт не само за България, но и за много от държавите в Европа. Считаю, че този въпрос е много сериозен и актуален, и следва приоритетно да се формират политики, които да насърчават повишаването на раждаемостта в страните от Европейския съюз.

Да очакваме, че ще се промени тенденцията на намаляване и застаряване на населението, означава да очакваме чудо. Цифрите сочат, че е крайно време демографското развитие на страната да стане основен приоритет и да се въведат ефективни мерки за насърчаване на раждаемостта. Сред тях удачни са запазване на платеното майчинство за период от две години; осигуряване на детски надбавки за всяко българско дете, без значение какъв е дохода на родителите; осигуряване на финансово подпомагане за студентите, които отглеждат деца; възможност за безплатно ползване на обществено жилище; въвеждане на данъчни облекчения за млади семейства с деца; осигуряването на гъвкави модели, които да позволяват на майките да съвместяват кариерното развитие с отглеждането на децата и др.

Предвид цифрите, логично в бъдеще можем да очакваме намаляване на броя на работещите, статистиката показва още застаряване на населението. Дори само това може да ни даде основание да очакваме неблагоприятна тенденция и за социалната, здравната и пенсионната системи.

⁴ „24 часа“, БАН: Изчезването на българите вече е необратим процес, под 6 млн. у нас през 2040 г. <https://m.24chasa.bg/novini/article/6786607>

⁵ Dnes.bg Почти 2 млн. българи напуснали България за последните 30 г. <https://www.dnes.bg/obshtestvo/2018/09/22/pochti-2-mln-bylgari-napusnali-bylgaria-za-poslednite-30-g.388602>

⁶ „Дневник“, Словото на папата: Демографска зима се спусна като ледена завеса над Европа https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/05/05/3429383_slovoto_na_papata_demografska_zima_se_spusna_kato/

И към момента продължава миграция на населението от селата и малките градове към по-големите градове и от по-големите градове – към столицата и чужбина. В основата на обезлюдяването на районите е липсата на поминък за хората.

Все по-често в пресата можем да видим публикации, които в средносрочен план очертават липса на кадри в редица професии. Знаем, че поради по-добро заплащане много от българските лекари работят в чужбина. Вече се отчита, че намалява броя на медицинските сестри, причината – отново ниското заплащане, другият важен извод очертан в статия във вестник „Дневник” от януари 2018 г., е че средната възраст е 58 години и една четвърт от медицинските сестри трябва да се пенсионират през тази година.⁷

Подобна е ситуацията при учителите, средната възраст на българския учител е 50 години и той е с 10 години по-възрастен от учителя в Европейския съюз и Съединените щати. Почти половината от българските преподаватели ще излязат в пенсия до няколко години⁸.

За липсата на инженери също се говори отдавна. Напоследък често се споменава и за липса на кадри в професии, където образователния ценз не е толкова висок. Например няма достатъчно строителни работници, чистачи, обслужващ персонал в хотелиерството и ресторантьорството и др. От една страна търсещите работа, твърдят, че не са налице достатъчно възможности за реализация, от друга страна работодателите считат, че липсва достатъчно работна ръка. Причината вероятно се корени в заплащането, което отвежда и по-ниско квалифицираните работници извън пределите на страната, където за същия тип работа получават по-добри доходи и това им дава възможност да осигурят по-висок стандарт на живот за семействата им.

Глобалният свят, в който живеем предоставя лесен и бърз достъп до информация за хората. В този смисъл както българските стоки и продукти се конкурират на пазара със стоки и продукти от целия свят, така хората получават информация за възможностите за работа не само в страната, но и в чужбина, което логично очертава извода, че заплащането на труда за коя да е професия вече не е тайна. Следва да се разсъждава в посока, че българският работодател се конкурира с работодателите от целия свят, не само по отношение на заплащането, но и по условия за работа и възможности за кариерно развитие.

От голямо значение е обвързването на приема в средните и висшите училища с потребностите от кадри за бизнеса и държавната администрация и то с хоризонт поне от 10-15 години напред. Част от проблема, свързан с липсата на квалифицирани кадри, би могъл да се реши чрез сътрудничество между местната власт и университетите. Би могло да се мисли в посока осигуряване на възможности за реализация на млади специалисти в по-малки населени места, като освен работата, например се осигури възможност да ползват жилище безплатно.

Известно е, че небалансираното регионално развитие представлява риск за националната сигурност. Цитираните по-горе цифри на НСИ показват, че се задълбочава дисбаланса в териториалното разпределение на населението и това има логично

⁷ „Дневник”, „Продължава да намалява броят на медицинските сестри” https://www.dnevnik.bg/zdrave/2018/01/09/3109108_produljava_da_namaliava_broiat_na_medicinskite_sestri/

⁸ Btv, Средната възраст на българския учител е 50 години, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/srednata-vazrast-na-balgarskija-uchitel-e-50-g.html>

обяснение. Ако разгледаме ситуацията в малките населени места, ще установим, че в голяма част от тях живеят предимно възрастни хора. Силно ограничени са възможностите за работа за по-младите. В много населени места липсват лекари, в немалка част от тях няма и училища. Инфраструктурата се нуждае от сериозни инвестиции. Продължавам да считам, че за да се смекчат неблагоприятните тенденции спешно трябва да се предприемат мерки. Вярвам, че най-работещата мярка, за да се задържат хората в обезлюдените райони, е да се осигури възможност за работа и то с приемливо заплащане. Трябва да се работи целенасочено за привличане на инвестиции и насърчаване на частната инициатива, както и за подобряване на инфраструктурата.

И към момента в страната съществуват множество малки селища, в които липсват услуги като сметосъбиране, няма изградена канализация, липсва съвременна инфраструктура, има проблем с обществения транспорт, поради лошата инфраструктура и малкото потребители на услугата, превозвачите не желаят да обслужват тези курсове.⁹ В много от селата няма лекари и стоматолози. За жалост и в общинските центрове средата на живот е несравнима с тази в големите градове. Бюджетите на тези общини не могат да решат проблемите и на практика в много от случаите местната власт е безсилна. Липсва инвеститорски интерес. В много от тях държавните структури са основния работодател, бизнесът осигурява възможност предимно за сезонна работа в сферата на селското стопанство. Цените на имотите са далеч по-ниски спрямо големите градове, заплащането на труда – също и това създава един порочен кръг, излизането от който става все по-сложно с времето.

Ако ситуацията се запази такава, каквато е към момента в бъдеще тези населени места ще бъдат все по-обезлюдени. Липсващата или неподдържана инфраструктура, поради ограниченост на ресурси, ще изисква още повече средства. Решението е в проучване на потенциала на всеки от регионите в България. Локализиране на центрове за развитие на индустрия, селско стопанство, лека промишленост и т.н. Целенасочено инвестиране на средства от държавата в тези региони.

Продължавам да мисля, че реформа в сферата на местното самоуправление в посока редуциране на броя на общините би спомогнала за положителното развитие на населените места. Иначе казано да започнем да гледаме на населените места като мениджъри – да търсим всички възможности за развитието им, да насърчаваме и чуждия, и българския инвеститор, да подпомагаме малкия и среден бизнес, защото иначе каква перспектива можем да очакваме за населено място, в което живеят предимно възрастни хора, липсват здравно обслужване, няма възможности за работа и наред с това е налице инфраструктура, която има крещяща необходимост от подобряване? Не предприемането на действия може да доведе само до едно – да станем свидетели на задълбочаването на проблемите. Разбира се сливането на общините не трябва да се осъществява механично, а предвид териториалната близост на населените места и възможностите за развитие на новосъздадената община. Окрупняването не просто ще спести разходи и ще намали администрацията, но и ще даде възможност общините да са по-конкурентоспособни, да поддържат и изграждат адекватна инфраструктура, да осигурят качествено административно обслужване. Активността им за създаването на по-добри условия за развитие на местната икономика и привличането на инвеститори, както и откриването на трайни работни места е от решаващо значение за недопускането на тотално обезлюдяване на районите.

⁹ Малки села в региона могат да останат без обществен транспорт, Darik news <https://dariknews.bg/regioni/stara-zagora/malki-sela-v-regiona-mogat-da-ostanat-bez-obshchestven-transport-2157416>

С увереност считам, че повишаването на доходите на населението би спомогнало за решаването на гореописаните проблеми. Насърчаването на раждаемостта и осигуряването на по-добри условия за живот в малките градове и селата без съмнение изискват сериозен финансов ресурс и последователни усилия от страна на държавата. Но само по този начин биха могли да се ограничат неблагоприятните тенденции. За осигуряването на националната сигурност на страната ни е важно в България да има балансирано регионално развитие с благоприятна жизнена среда и възможност за трудова реализация на хората, в противен случай рискуваме в недалечното бъдеще населението да е струпано в шест от големите градове и селищата в непосредствена близост до тях, а останалите райони да продължат да се обезлюдяват.

Литература:

1. Национален статистически институт, Преброяване 2011 <http://www.nsi.bg/census2011/NPDOCS/Census2011final.pdf>
2. Национален статистически институт, Население и демографски процеси през 2018 г. http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Population2018_ZG7X53J.pdf
3. Faktor.bg, Евростат: В България има трайна тенденция за обезлюдяване на селските райони, <https://www.faktor.bg/bg/articles/novini/balgariya/evrostat-v-balgariya-ima-trayna-tendentsiya-za-obezlyudyavane-na-selskite-rayoni>
4. „24 часа“, БАН: Изчезването на българите вече е необратим процес, под 6 млн. у нас през 2040 г. <https://m.24chasa.bg/novini/article/6786607>
5. „Дневник“, „Продължава да намалява броят на медицинските сестри“ https://www.dnevnik.bg/zdrave/2018/01/09/3109108_produljava_da_namaliava_broiata_na_medicinskite_sestri/
6. Btv, Средната възраст на българския учител е 50 години, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/srednata-vazrast-na-balgarskija-uchitel-e-50-g.html>
7. Националната сигурност и демографските проблеми на България, проф. д-р Николай Слатински, сп. „Международни отношения“, 2006 г.
8. Нейкова М., Децентрализацията – основен фактор за повишаване на ефективността на управлението, София, 2013 г.
9. Нейкова М., 2012: Въвеждане на второ ниво на местно самоуправление – основна антикризисна мярка, годишник БСУ, том XXVII, Бургаски свободен университет, стр. 311-314
10. Малки села в региона могат да останат без обществен транспорт, Darik news <https://dariknews.bg/regioni/stara-zagora/malki-sela-v-regiona-mogat-da-ostanat-bez-obshtestven-transport-2157416>
11. Dnes.bg Почти 2 млн. българи напуснали България за последните 30 г. <https://www.dnes.bg/obshtestvo/2018/09/22/pochti-2-mln-byulgari-napusnali-byulgariia-za-poslednite-30-g.388602>
12. „Дневник“, Словото на папата: Демографска зима се спуска като ледена завеса над Европа https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/05/05/3429383_slovoto_na_papata_demografsk_a_zima_se_spusna_kato/